

SITURI CUCUTENI A-TRIPOLIE BI CU SISTEME DEFENSIVE DIN NORDUL REPUBLICII MOLDOVA. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

DOI: 10.5281/zenodo.4094962

CZU: 902/903.4"634"(478)

Cercetător științific **Sergiu BODEAN**

E-mail: arheo25@mail.ru

Institutul Patrimoniului Cultural

CUCUTENI A-TRIPOLYE BI SITES WITH DEFENSIVE SYSTEMS IN THE NORTH OF REPUBLIC OF MOLDOVA. PRELIMINARY CONSIDERATIONS

Summary. During the Cucuteni A-Tripolye BI phase on the Prut-Dniester interfluvie we attest several sites, some of them being provided with defensive systems. Located predominantly in the northern area, they represent settlements with complex internal structure which are placed on more or less dominant forms of relief. The defensive lines consist of ditches and walls that, in some cases, form quite complex structures. Construction and maintenance of these systems, as previously mentioned in specialized literature, require a considerable effort from the eneolithic communities. The considerations presented by us have a preliminary character and are meant to draw attention once again to the systems of fortifications in the Cucuteni-Tripolye culture and in particular those of the Cucuteni A-Tripolye BI phase.

Keywords: fortified eneolithic sites, Cucuteni-Tripolye fortified settlements, Cucuteni A phase, Tripolye BI stage.

Rezumat. Pe parcursul fazei Cucuteni A-Tripolie BI, în interfluviul Prut-Nistru atestăm mai multe situri, unele dintre ele fiind prevăzute cu sisteme defensive. Situate preponderent în zona de nord, acestea prezintă așezări cu o structură internă complexă, amplasate pe forme de relief mai mult sau mai puțin dominante. Liniile defensive constau din șanțuri și valuri care, în unele cazuri, formează structuri destul de complexe. Amenajarea și întreținerea acestor sisteme, după cum s-a menționat anterior în literatura de specialitate, necesită un efort consistent din partea comunităților eneolitice. Considerațiile expuse de noi poartă un caracter preliminar și sunt menite să atragă atenția o dată în plus asupra sistemelor de fortificații din cultura Cucuteni-Tripolie și, în particular, ale celor din faza Cucuteni A-etapa Tripolie BI.

Cuvinte-cheie: așezări eneolitice fortificate, așezări Cucuteni-Tripolie fortificate, faza Cucuteni A, etapa Tripolie BI.

Printre așezările fazei Cucuteni A-etapei Tripolie BI ale culturii Cucuteni-Tripolie, situate în zona de nord a Republicii Moldova, se numără și cele prevăzute cu sisteme defensive. În prezent, cunoaștem zece obiective de acest tip. Ele sunt amplasate în Podișul Moldovei de Nord (Pererâta, Cuconeștii Vechi I-*Stânca lui Harascu*, Bădragii Noi II, Bădragii Vechi IX-*Ostrov*¹), Câmpia Prutului de Mijloc (Cobani-*Reciful Butești*), Câmpia Bălților (Miciurin I, Hăsnășenii Mari I, Sofia III-*La casa lui Isac*, Putinești III) și la granița dintre Câmpia Bălților și Dealurile Ciulucurilor (Natalievca).

Primele așezări cu sistem defensiv au fost semnalate în urma prospecțiunilor arheologice de suprafață (Cuconeștii Vechi I-*Stânca lui Harascu*, Cobani-*Reciful*

Butești, Bădragii Noi II, Bădragii Vechi IX-*Ostrov*). Observațiile efectuate în teren se rezumau la constatarea prezenței și, după caz, a numărului de linii defensive. Prin examinarea fotografiilor aeriene realizate în secolul trecut au fost semnalate și detaliate sistemele defensive ale altor două situri (Miciurin I, Hăsnășenii Mari I).

Noi posibilități de identificare a acestui tip de așezări au apărut odată cu lansarea în ultimul deceniu a unui șir de resurse online de imagini ortofoto și satelitare. Examinarea lor s-a soldat cu precizări vizavi de descoperirile deja cunoscute (Miciurin I, Natalievca), precum și cu identificarea unor noi obiective (Pererâta). Informațiile de care dispunem în prezent despre sistemele de fortificare ale acestor situri provin din observațiile vizuale efectuate în teren (Cuconeștii Vechi I-*Stânca lui Harascu*, Bădragii Noi II, Bădragii Vechi IX-*Ostrov*), interpretarea fotografiilor aeriene și imaginilor ortofoto sau satelitare (Pererâta, Miciurin I, Hăsnășenii Mari I, Sofia III-*La casa lui Isac*, Natalievca), prospecțiunile magnetometrice (Cobani-*Reciful Butești*,

¹ În literatura de specialitate așezarea figurează ca Bădragii Vechi IX-*Ostrov* [2, p. 56; 4, p. 72] sau Brânzeni-*Ostrov* [6, p. 215]. Conform datelor cadastrale, situl se află actualmente pe moșia satului Bădragii Noi, raionul Edineț (www.geoportal.md).

Putinești III). Singurul sit în care, fie și parțial, au fost îmbinate mai multe metode de cercetare este cel de la Cobani. În cele ce urmează vom face o scurtă trecere în revistă a așezărilor în care au fost atestate sisteme defensive. Așa cum menționăm și cu o altă ocazie, descrierea și dimensiunile complexelor la care ne referim poartă un caracter preliminar, urmând să fie precizate pe viitor și prin alte metode de cercetare [1, p. 32].

La Cuconești Vechi I (denumirea veche Șerbaca I) este menționat un șanț cu val [2, p. 70] sau două șanțuri semicirculare cu valuri alăturate [3, p. 466; 4, p. 72; 5, p. 81]. Actualmente suprafața sitului este în mare parte acoperită de apele lacului de acumulare Costești-Stânca. Pe un promontoriu flancat de malul stâng al r. Prut și valea unui afluent de stânga al acestuia se găsește așezarea Bădragii Noi II. La suprafața ei a fost semnalat un șanț cu valul adiacent [2, p. 55; 4, p. 72]. În partea de vest a așezării Bădragii Vechi IX-Ostrov, situată pe un promontoriu de pe malul drept al r. Draghiște, a fost atestat un șanț și val apreciate ca fiind de apărare [2, p. 56; 4, p. 72]. Prospekțiunile magnetometrice realizate aici în anii '80 ai secolului trecut nu au cuprins însă și zona unde era amplasat acest complex arheologic [6, p. 215-219]. În bazinul r. Prut se găsește și situl de la Pererâta, descoperit de către V. Burlacu și I. Noroc în anul 2012. El se află la 1,9 km nord-est de localitate, pe un promontoriu de la confluența r. Vilia cu un afluent de stânga (figura 1/1) [7, p. 25, 27, figura 2].

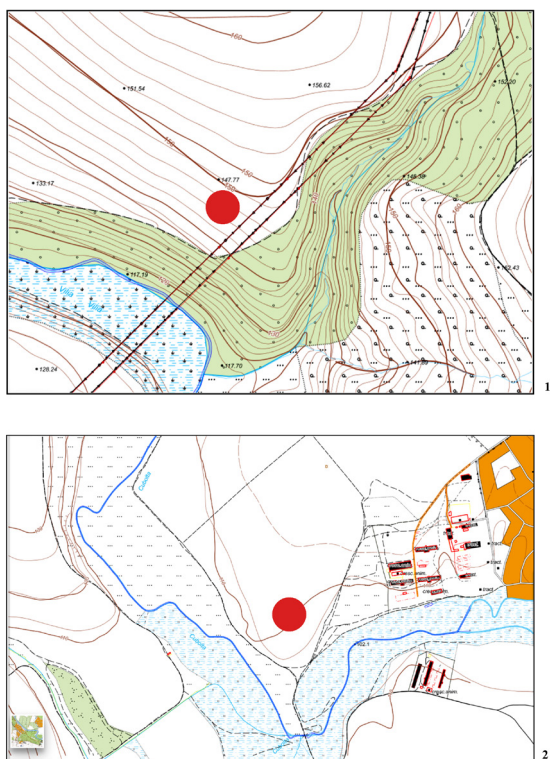

Figura 1. Poziția topografică a așezărilor Pererâta (1) și Hăsnășeni Mari I (2).

Sistemul defensiv, conform imaginilor satelitare, era compus din două șanțuri cu trasee aproape semicirculare, aflate la distanța de aproximativ 10-12 m unul față de altul. În partea de nord-est șanțurile formează o curbă sub unghi ascuțit care continuă spre panta abruptă.

Prin sistemul defensiv complex se remarcă așezarea de la Cobani (denumirea veche Butești I) (s. Cobani, rn. Glodeni). Situl se află pe un promontoriu stâncos de la confluența r. Camencuța cu r. Camenca, cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de *Reciful Butești* [8, p. 113]. Obiectivul arheologic a fost descoperit în anul 1960 de către N. Chetaru [2, p. 71]. Prin observațiile din teren, aici a fost semnalată prezența unei linii defensive [4, p. 72; 9, p. 154]. În anul 2009, un colectiv internațional de cercetători a efectuat prospecțiuni magnetometrice pe o suprafață de 1,5 ha. Ele s-au soldat cu semnalarea vestigiilor a circa 20 de locuințe de suprafață, complexe adâncite și câteva șanțuri de diferite dimensiuni [10, p. 64-66]. Pe imaginea ortofoto din anul 2007 și planul rezultat în urma scanării, putem observa că părțile de sud-est și de nord-est ale sitului erau prevăzute cu două șanțuri cu traseul semicircular (figura 2). Ultimele au o rază de circa 270 m. În asemenea mod comunitatea eneolitică a fortificat versantul de nord-est mai puțin abrupt al promontoriului. Partea fortificată a sitului avea lungimea de circa 270 m și lățimea care varia între 170 și 210 m. Pe parcursul anilor o parte din suprafața sitului a fost

Figura 2. Cobani-Reciful Butești. Suprapunerea planului suprafeței scanate (după Rassmann et al. 2016) peste imaginile ortofoto ale sitului.

Figura 3. Cobani-Reciful Butești. Ceramică (1-12) (perieghetză T. Obadă, martie 2019).

distrusă de o carieră de extragere a pietrei. Degradarea în continuare a sitului a fost stopată prin eforturile depuse de către Agenția Națională Arheologică, a cărei colectiv a efectuat în anul 2019 cercetări arheologice de salvare. Investigațiile s-au soldat cu descoperirea mai multor șanțuri, unele semnalate anterior în urma scanării magnetometrice, aprecierea funcționalității cărora urmează să fie făcută pe viitor [11; 12].

În Câmpia Bălților sunt situate patru situri cu sistem defensiv. Situl Hăsnășenii Mari I (s. Hăsnășenii Mari, rn. Drochia) este situat la marginea de nord-vest a satului pe un sector ușor înălțat deasupra văii r. Cubolta (figura 1/2). El a fost identificat de către V. Bichbaev în anul 1976 [9, p. 245]. Conform analizei fotografiilor aeriene ale zonei, este stabilită prezența unui șanț semicircular [13, p. 15, 16, figura 3, 3]. Situl Cucuteni A, Miciurin I se află pe un promontoriu cu înălțimea mică din valea unui afluent de stânga al Răutului. El a fost identificat în baza studierii fotografiilor aeriene de către K. Shishkin și verificat de către noi în teren în primul deceniu al secolului [14, p. 50]. Sistemul defensiv al așezării este compus din câteva șanțuri și valuri(?) care întretaie promontoriul dinspre sud-est. Lățimea sistemului menționat variază între 45-50 m. Traseul șanțurilor și a presupuselor valuri continuă parțial pe latura de sud-vest a așezării. Lungimea sitului

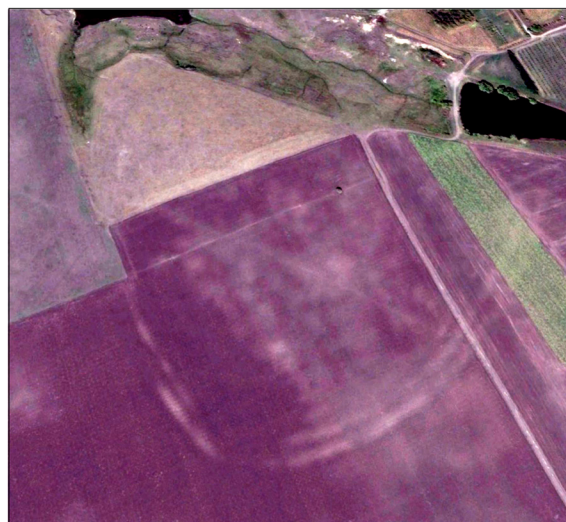

Figura 4. Miciurin I. Imagine ortorectificată.

este de cca 500 m, iar lățimea în diferite zone variază de la 110 m până la 500 m. În cadrul incintei fortificate se observă urmele mai multor locuințe de suprafață rectangulară în plan (figura 4).

Așezarea Sofia III-*La casa lui Isac* (s. Sofia, rn. Drochia) se găsește la marginea de sud-est a localității pe un promontoriu cu înălțimea mică format de confluența a două pâraie (figura 5). Lungimea sitului este de circa 570 m, iar lățimea variază între 170-335 m. Partea de nord-vest, conform fotografiilor aeriene, era traversată de două șanțuri. Primul șanț cu val(?), care se află la circa 100 m nord-vest de al doilea, se evidențiază pe ortofoto prin nuanțe mai deschise (figura 5/1). Barând accesul dinspre nord-vest el continuă și pe marginile laterale ale sitului și se unește, probabil, cu cel de al doilea. Ultimul, care traversează suprafața sitului pe o lățime de 295 m are formă semicirculară (figura 5/2). Conform datelor prealabile, locuințele erau dispuse în șiruri de-a lungul promontoriului, iar în sectorul de nord-vest formau un cerc sau un oval [15, p. 59, 61].

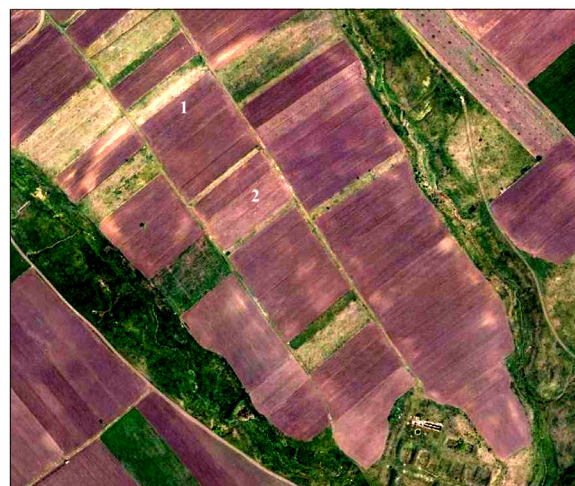

Figura 5. Sofia III-*La casa lui Isac*. Imagine ortorectificată.

La granița dintre Câmpia Bălților și Dealurile Ciulucurilor se află așezarea Natalievca (denumirea veche Bălții Noi I) (com. Natalievca, rn. Fălești). Cercetată periegetic încă din anii '50 ai secolului trecut, ea este situată pe un promontoriu din bazinul r. Răut [2, p. 114]. În urma analizei ortofotoplanurilor din anii 2007 și 2016 pe suprafața sitului au fost atestate două șanțuri. Primul, cu lungimea de cca 470 m, are în partea de nord-est o mică curbă și lățimea de cca 7 m. Cam pe la mijlocul lui se găsește un complex. Cel deal doilea șanț este semicircular și își are începutul la capătul de nord-est al primului. Dimensiunile șanțului 2 sunt: lungimea cca 700 m, lățimea cca 3 m. Nu excludem faptul că spre capătul promontoriului ar mai putea exista încă cel puțin un șanț cu traseul semicircular. Pe teritoriul sitului se observă pete care marchează numeroase locuințe de suprafață care par a fi suprapuse de către primul șanț [15, p. 32].

În bazinul r. Cubolta se găsește așezarea Putinești III (s. Putinești, rn. Florești), cercetată prin săpături în anii 1989–1991 [15, p. 63]. Obiectivul arheologic, amplasat pe un promontoriu, a fost prospectat geomagnetic în anul 1989, investigațiile fiind realizate în zona cu concentrația mai mare a locuințelor de suprafață [6, p. 225–229]. Prospeccțiunea recentă, care a cuprins o suprafață mai mare, s-a soldat cu descoperirea unui șanț semicircular [16, p. 18–20].

Analiza preliminară a informațiilor despre situările Cucuteni A-Tripolie BI menționate mai sus denotă amplasarea lor pe forme de relief mai mult sau mai puțin dominante, flancate de văi prin care își au cursurile pâraie sau râuri. Relevantă în acest sens este poziția topografică a siturilor din bazinul r. Prut (Cuconești Vechi I-*Stânca lui Harascu*, Cobani-*Reciful Butești*, Pererâta). Așezările din Câmpia Bălților ocupă promontorii cu înălțimea mică (Miciurin I, Sofia III-*La casa lui Isac*, Natalievca, Putinești III) sau zone unde râurile formează meandre (Hăsnășenii Mari I). Suprafețele incintelor fortificate, conform estimărilor preliminare, variază de la 4–5 ha până la 10 ha (Cobani-*Reciful Butești*, Pererâta, Hăsnășenii Mari I, Putinești III). Prin suprafețe ce depășesc 15 ha se remarcă siturile Miciurin I, Sofia III-*La casa lui Isac* și Natalievca.

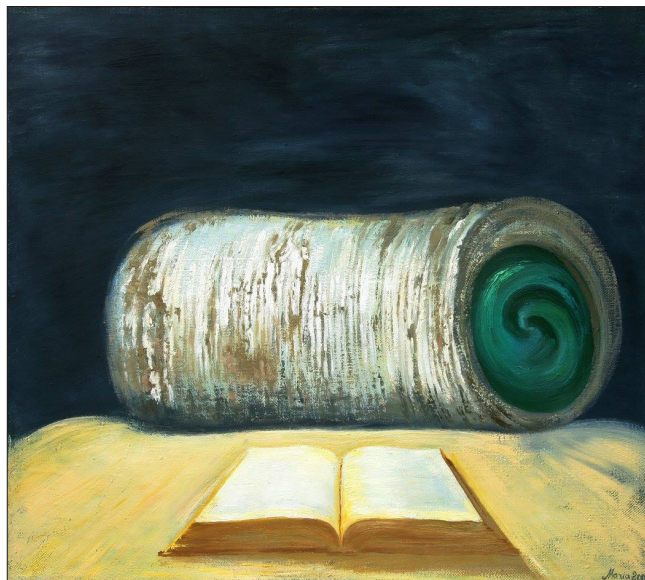
În ce privește poziția cronologică a acestora în cadrul fazei Cucuteni A-etapei Tripolie BI actualmente nu dispunem de informații mai nuanțate. Situația se explică prin faptul că materialele recuperate din săpături sau periegeze, fie au fost publicate selectiv, fie au rămas inedite. Din datele pe care le deținem, admitem că unele situri din Podișul Moldovei de Nord (Cuconești Vechi I-*Stânca lui Harascu*, Pererâta) și Câmpia Prutului de Mijloc (Cobani-*Reciful Butești*) ar putea fi mai timpurii decât cele situate în Câmpia Bălților.

De menționat că prin prospeccțiunile geomagnetice realizate în ultimul deceniu în așezările Cucuteni A din România (de ex. Războieni-*Dealul Boghiu*) au fost semnalate incinte fortificate care au multe elemente comune cu unele abordate de către noi (Sofia III-*La casa lui Isac*) [17, p. 200]. Numărul siturilor cu asemenea sisteme din spațiul pruto-nistean evident că ar putea fi mult mai mare. Pe viitor, prin realizarea la scară mai mare a cercetărilor non-invasive am putea constata prezența lor practic în majoritatea așezărilor Cucuteni-Tripolie din diferite faze de evoluție. În prealabil putem admite prezența lor la Berlinți [15, p. 55], Nicoreni IV [p. 98–99] și Peleonia IV-*Moșia lui David* [15, p. 71], așezări situate pe aceleași forme de relief ca și cele în care au fost atestate astfel de sisteme. Pe imaginile ortofoto și satelitare ale zonei așezării Sturzeni I-*Săliște* (s. Sturzeni, rn. Râșcani) [15, p. 71], situate la confluența r. Camenca cu un afluent de dreapta, se observă urmele a unu sau două șanțuri cu traseul semicircular. Deoarece situl este pluristratificat, aici atestându-se urme de locuire ale culturii Noua și Sântana de Mureș-Chernyakhov, apartenența acestui complex arheologic la epoca eneolitică urmează a fi stabilită ulterior. Fazei Cucuteni A sau Cucuteni A-B îi sunt atribuite așezările Sturzovca V-*Capanchi* (s. Sturzovca, rn. Glodeni) și Alexeuca (s. Alexeuca, com. Cotiușenii Mici, rn. Sângerei) [13, p. 15, p. 16, figura 3]. Terenul pe care este situată prima așezare este flancat din două părți de văile unor pâraie. Situl, în plan ușor trapezoidal, este conturat de jur împrejur cu un șanț/șanțuri și valuri(?). Suprafața așezării este de aproximativ 18 ha. Situl de la Alexeuca cu diametrul de 400–500 m, probabil mai era prevăzut cu încă un șanț care se afla la o distanță considerabilă față de primul [13, p. 15].

Cercetările arheologice viitoare sperăm că vor aduce noi precizări privind elementele constructive ale sistemelor defensive. Ne referim aici la stabilirea destinației șanțurilor cu profilul în formă de V (șanțuri propriu-zise sau șanțuri pentru fixarea unor structuri de lemn?). De asemenea, este importantă stabilirea caracterului valurilor adiacente șanțurilor semnalate prin cercetările de suprafață. După cum demonstrează cercetările din alte situri [18, p. 111–117], sistemele defensive din preistorie aveau un caracter complex și, după toate probabilitățile, cele atribuite culturii Cucuteni-Tripolie nu făceau excepție. Amplasarea siturilor Cucuteni A-Tripolie BI pe forme dominante de relief, la o distanță deseori mare față de sursele de apă, munca depusă pentru săparea și amenajarea sistemelor defensive ne duce la ideea expusă și de alți specialiști că efortul era destinat protecției zonei de habitat de eventuale intruziuni.

BIBLIOGRAFIE

1. Bodean S. Fortified sites of the Cucuteni-Tripolie culture in the north of the Republic of Moldova. În: Colocviul Național „Fortificații și sisteme de fortificare în spațiul est-carpatic din neolitic până în Evul Mediu”, Program și rezumate, Piatra-Neamț, 2019, p. 32-35.
2. Markevich V. I. Pamyatniki epokh neolita i eneolita, Kishinev: Shtiintsa, 1973 (Arkheologicheskaya karta MSSR, vyp. 2). 163 p.
3. Markevich V. I. Issledovaniya moldavskoy neoliticheskoy ekspeditsii. În: Arkheologicheskiye otkrytiya 1977 goda. Moskva: Nauka, 1978, s. 466-467.
4. Markevich V. I. Pozdnetripol'skiye plemena Severnoy Moldavii. Kishinev: Shtiintsa, 1982. 194 p.
5. Marchevici V. Așezarea cucuteniană Stâncă lui Harascu. În: Tyragetia, IV-V, Chișinău, 1997, p. 81-94.
6. Koshelev I. N. Pamyatniki Tripol'skoy kul'tury po dannym magnitnoy razvedki, Kiyev, 2005, 430 p. [on-line] <http://www.arheologia.ru/Library/Book/c885ed589d11> (vizitat la 15.02.2020).
7. Țerna S., Feodorov S., Vasilache-Curoșu M., Sirbu M. Noi situri eneolitice din nordul Republicii Moldova descoperite prin intermediul imaginilor satelitare. În: Cercetări arheologice în Republica Moldova, Campanie 2018, Program, Rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2019, p. 25-27.
8. Ketraru N. A. Paleoliticheskaya stoyanka v grote Buteshty. În: Okhrana prirody Moldavii, vyp. 2, Kishinev, 1970, s. 113-132.
9. Svod pamyatnikov istorii i kul'tury Moldavskoy SSR, Severnaya zona, Maket, Kishinev: Shtiintsa, 1987. 868 p.
10. Rassmann K., Mertl P., Voss H.-U., Bichaev V., Popa A., Musteață S. Copper Age settlements in Moldova: Insights into a Complex Phenomenon from Recent Geomagnetic Surveys. In: Themes in Contemporary Archaeology, 2, Trypillia Mega-Sites and European Prehistory 4100-3400 BCE, London New York, 2016, p. 55-69.
11. [on-line] <http://ana.md/o-mica-relatare-despre-unul-dintre-santurile-identificate-si-partial-cercetate-in-situl-eneolitic-cucuteni-a-mil-v-i-hr-de-la-cobani-pe-stancuta/> (vizitat la 19.02.2020).
12. [on-line] https://web.facebook.com/AgentiaNationalaArheologica/?_rdc=1&_rdr (vizitat la 19.02.2020).
13. Bikbayev V. Bashni Petren (ot arkheologicheskoy interpretatsii aerofotosnimkov k rekonstruktsii zhizni tripol'skikh poseleniy). În: Tyragetia, s.n., vol. I [XVI], nr. 1, Chișinău, 2007, p. 9-26.
14. Bikbayev V. Poseleniya epokhi eneolita-bronzy mikroregiona Bel'tskoy ravliny po dannym aerofotosnimkov i nazemnykh issledovaniy. În: Sava E., Kayzer E. Poseleniye s „zol'nikami” u sela Odaya-Michurin, Respublika Moldova (Arkheologicheskiye i estestvennonauchnyye issledovaniya). Chișinău: Bons Offices, 2011, s. 37-78.
15. Sorokin V. Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova. În: Memoria Antiquitatis, XXI, Piatra-Neamț, 1997, p. 7-83.
16. Hofmann R., Țerna S., Rud V., Shatilo L., Sirbu Gh. Geomagnetic surveys and archaeological test-trenches on early neolithic-late copper age sites from Republic of Moldova. In: Beyond Excavation. Geophysics, Aerial Photography and the Use of Drones in Eastern and South-East European Archaeology, International Colloquium, Programme and abstracts, Piatra-Neamț, 2016, p. 18-22.
17. Asăndulesei A. GIS (Geographic Information System), fotogrametrie și geofizică în arheologie. Investigații non-invasive în așezări Cucuteni din România, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2015, 274 p.
18. Bem C. An eneolithic length measurement unit. The Pian. În: Studii de Preistorie, 14, 2017, p. 111-117.
19. Bodean S. Contribuții la repertoriul arheologic al Republicii Moldova. În: Tyragetia, XII, Chișinău, 2003, p. 97-105.

Maria Mardare-Fusu. *Ieșirea din Egipt*, 2004, u. p., 60 × 68 cm